

mtatkki

Hungarian Academy of Sciences
Centre for Social Sciences
Institute for Minority Studies

A PDF fájlok elektronikusan kereshetőek.

A dokumentum használatával elfogadom az
[Europeana felhasználói szabályzatát](#).

Egy „balkáni típusú multikulturalizmus”

Társadalom alatti társadalom: szegények és kirekesztettek

Helyzet van. Legalábbis így vélik azok, akik szolidaritást vállaltak a nemrégiben tartott szegénység és kirekesztés elleni tüntetéssel. Helyzet van egyfelől azért, mert a magyar gazdaságnak végre olyan jó a jövedelemtermelő képessége, amire korábban nem volt példa, másfelől viszont ennek az idén több mint ötszázalékos jövedelemtöbbletnek az elosztásában egyre nagyobb az igazságtalanság. A kormány célja, úgy tűnik, a felső- és középosztály erősítése a közpénzből, miközben az „érdemtelen” szegényeknek egyre kevesebbet juttat.

Ilyen széles körű társadalmi összefogásra (a különböző roma szervezetek, a szakszervezetek, a nyugdíjasok, a szociális szakma és szakmai szövetségeik között), mint ami a szegénység és kirekesztés elleni tüntetés körül alakult, még nem volt példa Magyarországon.

– A kormány kommunikációs politikája is azt indokolja, hogy összefogjunk, mert nincs párbeszéd a kormányzat és a civil társadalmi szervek között, és az érdekegyeztetésnek azok a mechanizmusai, amelyek eddig is rosszul működtek, mára teljesen bedugultak – hangsúlyozza Horváth Aladár, a Roma Polgárjogi Alapítvány kuratóriumának elnöke, a demonstráció egyik főszervezője. A széles körű szolidaritás azért is áttörésnek tekinthető, mert a többi civil szervezet számára is világossá vált, hogy a szegénység, a kirekesztettség széles társadalmi rétegeket érintő és nem kizárólag cigányprobléma.

– De azért is jelentős ez az összefogás, mert azt mutatja, mintha mára megérett volna a felismerés, hogy az a mély szakadék, ami a kilátástalan helyzetbe került, a harmadik világ szintjén élő pária népség és a társadalom többi része között tátong, az mintha egyre inkább rendparti, etatista és többé-kevésbé nyíltan rasszista megoldásokra csábítaná a politikai elit egy részét, és ez alááshatja a magyar társadalom törekény, fiatal demokratikus intézményeit – fogalmaz Ladányi János szociológus. Szerinte azért volt fontos az esemény, mert az nem egyszerűen egy kormányellenes demonstráció volt, de valamilyen kezdeti lépés a modern jóléti állam megteremtésének irányába. – Ha egy kicsit felül tudunk emelkedni a napi politikai csatározásokon, ebben az értelemben a választóvonalat nem a kormányerők és az ellenzék között látom, hiszen Nyugat-Európában a II. világháború után a jóléti államokat a kereszténydemokraták és szociáldemokraták közösen építették ki, hanem itt a választóvonal tulajdonképpen a demokratikusan gondolkozó és a rendparti, etatista politikai irányultság között húzódik.

„Underclass”

A szakszervezetek is úgy tűnik, belátták, hogy nagyobb eséllyel tudják megvédeni saját tagjaikat akkor, ha összefognak a töb-

sát is jelenti. És egyre inkább kiszorulást jelent az iskolarendszerek abból a részéből, amely a teljes jogú társadalmi tagságot biztosíthatná.

– Ez nem egyszerűen egyenlőtlenségi dimenzióban leírható szegénység probléma, hanem úgynevezett „underclass” probléma – hangsúlyozza Ladányi. – Ez azt jelenti, hogy egyre kevésbé áthidalható szakadék húzódik a nagyon szegények és a társadalom többi része között, és azt, hogy a hátrányok átöröklődnek a következő generációra.

Különösen súlyossá teszi a problémát, hogy erős etnikai komponense van, véli a szociológus.

– Ma, amikor a gazdasági növekedésnek köszönhetően lehetőség lenne arra, hogy a kormány átgondolt és szisztematikus harcot folytasson a szegénység ellen, ehelyett úgy tűnik, a szegények elleni háború stratégiáját választotta. Ennek része az, hogy olykor a szegénység kriminalizálására alkalmas törvényeket hoz. De része az a gyakori törekvés is, hogy többé vagy kevésbé megpróbálják etnicizálni, cigányproblémának beállítani a szegénység problémáját.

Aminnek különböző megnyilvánulásai vannak: a közszolgálati televízióban is gyakran megjelenő, egészen durva, rasszista riportoktól kezdve egészen addig, amit Ladányi „balkáni típusú multikulturalizmusnak” nevez, és aminek az a lényege, hogy a cigányokat olyan ázsiai népnek tüntetik fel, amelyik nonstop jött Indiából a Józsefvárosig. Ezek után persze nem is lehet esodálcsozni azon, ha másmilyen, „génjeiben hordozott magatartásmintát” hoz magával, amivel meg is vélik magyarázni a dolgokat.

– A szegénységnek az etnicizálása csak arra jó – hangsúlyozza Ladányi –, hogy a hatalom eltolja magától ezt a nagyon súlyos problémát.

A társadalom jelentős részének elszegényedése lassan több mint egy évtizede tartó folyamat, nem írható a jelenlegi kormány számlájára. A Tárki legutóbbi monitorvizsgálata szerint két-három százalékra tehető azok aránya, akik úgy „elszálltak” luxus és gazdaság tekintetében mindenki fölött, hogy már egyáltalán nem tudják, mi történik a társadalom alsóbb rétegeiben. És attól függően, hogyan mérik, körülbelül 10-20-40 százalék az, aki vagy már lent van a társadalom alján, vagy éppen csúszik lefele.

A Szociális Szakmai Szövetség egyébként eljuttatta a döntéshozókhoz állásfoglalását – természetesen a végső döntésbe beleszólni semmilyen jogosítványa sincs –, melyben leszögezi: „a javaslat túlmegy a szociális és gyermekjogi jogok megsértésén; a jogállamiság alapelveit kérdőjelezi meg azáltal, hogy bírósági eljárás nélkül dönt emberi sorsokat mélyen érintő, bírói mérlegelést igénylő kérdésben.”

A szociális szakmában dolgozók tapasztalata az, hogy az önkényes lakásfoglalás azt az úrtölti be, amelyet a szociális bérlások hiánya okoz. (Az Európai Unió tagországaiban a szociális lakások aránya mintegy 12 százalék, Magyarországon viszont egyszerűen nincs szociális lakáskezelő – a szerk.). S bár a szövetség elismeri, hogy az önkényes lakásfoglalás természetesen törvénytörő, jogállamiság elfogadhatatlan gyakorlat, felveti: nem lenne-e célszerűbb és humánusabb a hiányzó szociális lakáskezelőt átmenetileg valahogy pótolni, például az önkényes lakásfoglalók által használt lakások egy részének átminősítésével?

mindössze ötmilliárd forintnyi, kifejezetten roma programokra szánt összeg felhasználását követi. Ebben a közmunkától kezdve az ösztöndíjig sok minden benne van, de például az emelt iskolai normatívák nincsenek.

– Mindebből tehát az látszik, hogy a kormánynak nincs szociálpolitikája, ami ugyanis szinte definíciószerűen azt jelentené, hogy valamilyen demokratikus közmegegyezés alapján a köz megbizná a kormányzatot azzal, hogy a társadalmi újraelosztásnál úgy ossza el a közös javakat, hogy azok a társadalom integráltságát erősítsék. Ebben persze belefér az is, hogy a különösen hátrányos helyzetűek különböző előnyöket kapjanak. – Ezen kívül Ferge Zsuzsa úgy véli, hogy ennek nem a legjobb módja az egyéni segélyezés, amely inkább elkülönít, mint integrál. – A segély az egyén számára azt jelenti, hogy társadalmilag kudarcot vallott. Ezzel a tudattal nehéz megőrizni az ember önértékét, társadalmi méltóságát. És köztudottan az egyének segélyezése a munka ellen ösztönöz. Sokkal hatékonyabban azok a programok, amelyek nem egyénekre, hanem csoportokra irányulnak.

gyobb léptékben kezdett növekedni a gazdaság. Ezzel egyidejűleg a jövedelemelosztási viszonyokban is elindult valamiféle korrekció. 1997-ben 4,6 százalékos volt a GDP (bruttó hazai termék) növekedése, a reálbérek pedig ennél nagyobb arányban, 4,9 százalékkal emelkedtek. 1998-ban 4,9 százalékos GDP-növekedés mellett 3,5 százalékos reálbér-emelkedést regisztráltak. Tavaly az előzetes adat szerinti 4,5 százalékos GDP-többlet mellett már csupán 2,5 százalékos reálbér-növekedés kapcsolódott.

Nagy törés

Nagy törés látszik azonban ebben az évben: az első negyedévre becsülhető GDP-növekedés meg fogja haladni a hat százalékot, a reálbérek viszont az első negyedévben mindössze 1,2 százalékkal emelkedtek. Úgy, hogy a versenyszférában nőtt a reálbér, az állam által finanszírozott közzférában viszont – ahol a teljes munkaidőben foglalkoztatottak közel egyharmada, 800 ezer ember dolgozik – csökkent.

mai demokratikus intézményeit – fogalmaz *Ladányi János* szociológus. Szerinte azért volt fontos az esemény, mert az nem egyszerűen egy kormányellenes demonstráció volt, de valamilyen kezdeti lépés a modern jóléti állam megteremtésének irányába. – Ha egy kicsit felül tudunk emelkedni a napi politikai csatározásokon, ebben az értelemben a választóvonalat nem a kormányerők és az ellenzék között látom, hiszen Nyugat-Európában a II. világháború után a jóléti államokat a kereszténydemokraták és szociáldemokraták közösen építették ki, hanem itt a választóvonal tulajdonképpen a demokratikusan gondolkodó és a rendpárti, etatista politikai irányultság között húzódik.

„Underclass”

A szakszervezetek is úgy tűnik, belátták, hogy nagyobb eséllyel tudják megvédeni saját tagjaikat akkor, ha összefognak a többi civil szervezettel, ha szolidárisak a társadalom legelebbebbjeivel, a leszakadó szegényrétegekkel.

– Elfogadhatatlannak tartjuk, hogy az átlagos magyar munkavállaló ennyire alacsony bérért legyen köteles dolgozni. A tavaly áprilisi bérfermelésünk szerint a közszolgálati szférában dolgozók bruttó keresete 50 ezer forint (nettó 35-40 ezer – a szerk.) körül van, amiből ma már egy egykeresős családban a lakásrezsit is nehezen lehet kifizetni. Ez azt jelenti, hogy bizony a mi tagjainkat is fenyegeti a dijhátralék miatti kilakoltatás veszélye. A munkanélküliek, a teljes társadalmi kirekesztettségben még épphogy élő állampolgárok és a munkavállalók döntő többsége között lassan nincs is olyan nagy különbség, ugyanis az utóbbiak is egyre inkább szegények – mondja *Vadász János*, a Közgújteményi és Közművelődési Dolgozók Szakszervezetének (KKDSZ) elnöke.

– A rendszerváltást követő társadalmi átalakulás jelentős mértékű elszegényedéssel járt együtt. Az 1989-et követő néhány évben a magyar gazdaság békebeli történetének leghosszabb és legmélyebb válságán ment keresztül. '89 és '92 között elveszett a munkahelyek egyharmada, közel 1,7 millió állás szűnt meg. A GDP közel 20 százalékkal esett vissza, a mezőgazdasági termelés pedig ennél is mélyebbre zuhant. Mindez azonban nem egyszerűen elszegényedést eredményezett, hanem a társadalom kettészakadását – véli *Ladányi János*.

Ha ugyanis pusztán elszegényedésről lenne szó, akkor azt történt volna, amit a legtöbb közgazdász gondolt, hogy a gazdasági fellendüléssel a szegénység problémája jelentősen csökkenni fog. Ennek azonban nyoma sincs. Annak ellenére, hogy '94 óta a gazdaság fellendülőben van, a munkahelyek száma jelentősen nem bővült, és azok nagy része, akik '89 és '92 között kikerültek a munkaerőpiacról, azóta se tudtak oda visszakapaszkodni. Súlyosbítja a helyzetet, hogy a munkaerő-piaci kiszorulás a társadalombiztosításból, az egészségbiztosításból való kihullással járt együtt, és egyre inkább a lakhatás biztonságának a megingá-

musnak nevez, es aminek az a lenyege, hogy a cigányokat olyan ázsiai népnek tekintik fel, amelyik nonstop jött Indiából a Józsefvárosig. Ezek után persze nem is lehet csodálkozni azon, ha másmilyen, „génjeiben hordozott magatartásmintát” hoz magával, amivel meg is vélik magyarázni a dolgokat.

– A szegénységnek az etnicizálása csak arra jó – hangsúlyozza *Ladányi* –, hogy a hatalom eltolja magától ezt a nagyon súlyos problémát.

A társadalom jelentős részének elszegényedése lassan több mint egy évtizede tartó folyamat, nem írható a jelenlegi kormány számlájára. A Társki legutóbbi monitorvizsgálata szerint két-három százalékra tehető azok aránya, akik úgy „elszálltak” luxus és gazdaság tekintetében mindenki fölött, hogy már egyáltalán nem tudják, mi történik a társadalom alsóbb rétegeiben. És attól függően, hogyan mérik, körülbelül 10-20-40 százalék az, aki vagy már lent van a társadalom alján, vagy éppen csúszik lefelé.

Az a választási ígéret viszont, miszerint a Fidesz-MPP vezette kormány majd „kárpotolni fogja a társadalmi átalakulás veszteségeit”, számon kérhető. Annál is inkább, mert mintha az utóbbi időben a vesztesek társadalmi deficitjét „felszámoló” szándék is gyengülni látszana.

Ferge Zsuzsa szociológus, aki szintén csatlakozott a tüntetéshez, egyik nemrég megjelent cikkében arról írt, hogy egyre jobban megragadható az a szemlélet, miszerint a társadalmi egyenlőtlenségek szükség-szerűek, és hogy a szegények jelentős része önhibájából került kilátástalan helyzetébe. Ebben az esetben viszont a kényszer és a büntetés is megengedhető velük szemben. A kizáró és büntető szándék mind a politikusok nyilatkozataiban, mind pedig a rendelkezésekben kimutatható. Az új munkanélkülieket ellátó rendszer például elég tudatosan kriminalizálja a munkanélkülieket (mintha azok önhibájukból veszítették volna el munkahelyeiket). A korábbinál rövidebb ideig jár a munkanélküli-járadék (egy év helyett kilenc hónapig), ez év májusától megszüntették a jövedelem pótló támogatást, s a segélyezés feltétele valamilyen tetszőleges közmunka lett.

A szegénység „kriminalizálására” további példa a dijhátralék miatti kilakoltatás, a koldusok, kukázók vagy prostituáltak elleni hajszja; vagy az, hogy a családi pótlék nem változott, reálértéke zuhant. Ezeknél is durvább példa az önkényes lakásfoglalók elleni törvénymódosítás. Eszerint ezentúl az „önkéntes lakásfoglalók” mindentféle bírósági határozat nélkül, egyszerű önkormányzati, jegyzői intézkedéssel kilakoltathatók.

Ferge Zsuzsa említi, járt olyan családoknál, akik megkapták a hivatalos papírt, hogy egy hónap múlva adják le a kulcsot.

– Két-három gyerekes családokról van szó, akik önkényesekről, akik azért kerülnek kilakoltatásra, mert az illetékes önkormányzat rendelkezése szerint, akinek 100 ezer forintnál nagyobb dijhátraléka van, annak el kell hagynia a bérlakást. A határozat kiküldése előtt semmi nem történt annak érdekében, hogy megnézzék, kik ezek az emberek, hogy kerültek ebbe a helyzetbe.

Szegénytüntetés a Parlament előtt – Nincs semmilyen, a társadalom egészét érintő, átgondolt célrendszer

– A mai magyar szociálpolitika prioritásai tehát sajátosak – fogalmaz finoman *Ferge Zsuzsa*. – Nincs semmilyen, a társadalom egészét érintő, átgondolt célrendszer. A voltaképpeni cél, úgy tűnik, a felső- és középosztály erősítése, közpénzekből... Erről tanúskodik a még csak tervezett, és remélhetőleg nem bevezetendő, családi adózásról szóló javaslat, miszerint a három- és többgyerekes családok hárommillió forintig adómentességet kapnának (a pénzügyminisztériumi számítások szerint 35 milliárd forintnyi bevételkiesést jelent a költségvetésből – a szerk.), ami mindenképpen azt szimbolizálja, hogy ez a kormány a három- vagy többgyerekes, dolgozó, tehát önerejéből is elég jó helyzetű családok embereket kormányozza. Ez a tervezet adóügyi szempontból nonszensz, a társadalmi igazságosság szempontjából pedig perverz. (A perverzitás a szociálpolitikai elosztás elméletében szakkifejezés arra, hogy a központosított újraelosztásból több jut a magas jövedelműeknek, mint az alacsony jövedelműeknek – a szerk.) E tervezet alapján egy háromgyerekes, évi félmillió kereső család, segéllyel együtt havi 27 ezret, a hárommilliót kereső viszont havi 137 ezer forintot kapna közpénzből. Ilyen adókedvezmény a világon nincs. Nem arról van szó, hogy a pénz sok vagy kevés. Hanem arról, hogy adófilozófiai szempontból elfogadhatatlan, a társadalmi igazságosság szempontjából pedig „perverz” gondolat.

Segély = kudarc

Ez a 35 milliárd forint, amelyet végül is a számítások szerint 70 ezer család venne igénybe, sehogy sem hasonlítható össze azzal az összeggel, amelyet a legnagyobb hazai kisebbség, a roma népesség hátrányának csökkentésére szántak. Bár pontosan nem lehet tudni, mennyi is ez a pénz; a Cigányügyi Tárcaközi Bizottság például

Szociálpolitikáról tehát ma nehéz beszélni, helyette egy felfelé osztó társadalompolitika látszik kibontakozni, miközben nagyon kevés figyelem fordul azok felé, akik a társadalom normális életéből kiszorulnak és akiken még a speciális programok sem tudnak segíteni.

– Mindez tökéletesen ellentétes azzal, amit az Európai Unió képvisel – hangsúlyozza a szociálpolitikus. Az unió alapdokumentumai szerint például a társadalmi párbeszédet erősíteni kell, oly módon is, hogy a társadalmi partnereknek jogositványokat kell adni. Az unió arra is rendkívül nagy súlyt fektet, hogy megelőzze a társadalom szétesését, erősítse az integráltságot. Fontos prioritás a kirekesztés és a szegénység elleni fellépés.

– Pedig a magyar gazdaság már-már olyan növekedési ütemet produkál, amely lehetővé tehetné a beruházásokon túl a rászoruló rétegek szociális helyzetének javítását – állítja *Petschnig Mária Zita*, a Pénzügykutató Rt. főmunkatársa, aki szintén csatlakozott a tüntetéshez, mert mint mondja: – Most tényleg helyzet van. Olyan helyzet, amikor egyfelől a gazdasági jövedeltermelő képessége olyan jó, amire korábban nem volt példa, másfelől viszont ennek a többletjövedelemnek az elosztásában tartósodó igazságtalanság kezd kialakulni, ami ellen az értelmiségnek fel kell emelnie a szavát. Korábban, a stabilizációs gazdaságpolitika idején, amikor nadrágszűj-megszorításnak kellett érvényesülnie, nem lehetett miért küzdeni, akkor más volt a tét. Most azonban van miért, mert jóval nagyobb az osztható torta.

A közgazdász a kemény tények nyelvén és nem nemzeti vagy polgári beszédben érvel amellest: gazdaságilag is megérett a helyzet arra, hogy a társadalom törzséről leszakadó rétegek helyzetén javítani lehessen.

Petschnig szerint a 1995 márciusában bevezetett, Bokros-féle stabilizációs csomag '97 után hozta azt az eredményt, hogy na-

– Ez súlyos ellentmondás – állítja a kutató. – Különösen, mert miközben a vártnál is jobb a gazdaság teljesítménye, a reálbérék alig érzékelhető mértékben nőttek, messze elmaradva a kormányzati prognózisban ígértől. Ez azt jelenti, hogy a növekvő jövedelemből azok, akik ezt megteremtették, csökkenő arányban részesednek. Valamikor régen ezt úgy fogalmaztuk, hogy a „kizsákmányolás fokozódik”. Annak a teljesítését persze irreális elvárni, ami a Fidesz-MPP választási szlogenje volt, hogy ők majd ledolgozzák a rendszerváltás okozta társadalmi deficitet, kárpótolják a veszteségeket. Ez ugyanis a vagyon újraosztását feltételezné, azaz visszatérnénk a szocializmusba, ami nyilvánvalóan lehetetlen.

De az sem tartható, hogy a magyar gazdaság negyedik éve növekszik öt százalékos körüli ütemben, mindeközben a jövedelmi egyenlőtlenségek nemhogy mérséklődnek, hanem nőnek. A Társki legutóbbi monitorjelentése több mint nyolcszorosra teszi a társadalom alsó és felső tizede közti jövedelmkülönbséget, ez pedig még alá is becsüli a valóságos adatokat, hiszen a megkérdezettek éppen a két szélső érték-nél hallgatják el leginkább a jövedelmeket, bár különböző okokból.

– Abból, hogy igen rövid idő alatt nagyon nagy, ráadásul megkérdőjelezhető alapokon létrejövő társadalmi különbségek keletkeztek egy olyan országban, amely nem erre volt szocializálva, ahol évtizedeken át az egyenlődségi volt a megszokott, erős társadalmi frusztráció alakult ki – véli *Petschnig*. – Ami nem jó se a szegényeknek, se a gazdagoknak, és nem jó egyetlen kormánynak sem.

És egyáltalán senkinek sem, aki ebben az országban nyugodtan akar élni. A nincstelenség, a leszakadás, a kirekesztés nemcsak azoknak a problémája, akiket közvetlenül érint. Hiszen a szegénység, a járványok, a bűnözés nem állnak meg szegénytelepek határainál...